

ОКЛОПНО-МЕХАНИЗОВАНЕ ЈЕДИНИЦЕ У ЈА/ЈНА (1945–1990)

Капетан мр *Далибор Денда*

Рад даје преглед развоја оклопно-механизованих јединица у Југославији у периоду од 1945. до 1990. године и прати основне промене у доктрини, формацији, распореду и борбеној техници ОМЈ у ЈА/ЈНА. Рађен је на основу савремене и старије литературе и електронских извора.

*Аутор ради у Институту за стратегијска истраживања

Од прве појаве на бојишту, 1916. године, као резултат потреба за пробојем тактичке дубине позиционе одбране, савлађивања жичаних препрека и противпешадијских минских поља, неутралисања митраљеских гнезда и остваривања продора у слободан оперативни

простор – тенкови су се, од до тада непознатог борбеног средства копнене војске (КoВ), афирмисали до тог степена да се без њих у савременим условима не могу изводити веће, сложеније и значајније операције на копну у фронталном и комбинованом облику оружане борбе.

У Краљевини Југославији тенкови су први пут ушли у наоружање КоВ-а 1929. године. Прва оклопна јединица – тенковска чета формирана је у Крагујевцу 8. априла 1930. године. До уласка земље у Други светски рат југословенске оклопне јединице располагале су са два тенковска батаљона попуњена француским лаким тенковима, застарелим моделима *Renault FT17* и *Kegress* (55 тенкова) и модерним *Renault R35* (54 тенка), и једном четом коњичких танкета *Skoda ŠID* (8 тенкова). Сва ова борбена средства изгубљена су у краткотрајном Априлском рату. Након тога, значајнији развој југословенских тенковских јединица почиње од 16. јула 1944. године, када је у Гравени у Италији, уз савезничку помоћ, формирана Прва тенковска бригада НОВЈ (од 56 америчких лаких тенкова *M3 Стјуарт* и 24 оклопна аутомобила *AEC*). Убрзо затим у СССР-у је 8. марта 1945. формирана и Друга тенковска бригада (од 65 совјетских тенкова *T-34*). Обе ове бригаде НОВЈ дале су значајан допринос у завршним борбама за ослобођење земље.

Развој оклопних јединица Југословенске армије (1945–1948)

Први период развоја ОМЈ нове Југославије карактерише снажан ослонац на совјетска решења која су била модификована према властитим материјалним могућностима. Одмах након завршетка рата формирана је, по угледу на Совјете, тенковска армија, која се, ипак, у нечему разликовала од њиховог решења. За разлику од совјетске тенковске армије која је представљала строго оперативну јединицу, југословенску Тенковску армију чиниле су Прва и Друга тенковска дивизија, Четврта и Шеста самостална тенковска бригада, Противавионска бригада, Моторизована бригада резерве Врховне команде (РВК), Транспортна бригада, Батаљон за везу, Инжењеријска бригада, Складиште тенковског материјала и Централна тенковска радионица (прво у Цељу, а затим у Младеновцу). Команда југословенске Тенковске армије имала је и Одељење за издавачку делатност које је имало у свом саставу редакцију часописа „Тенковски гласник“ који је излазио све до утемељења „Војног гласника“ као стручног часописа свих родова и служби КоВ. Трећа тенковска дивизија и Самостални артиљеријски

противоклопни пук формиран су 1947/48. године.

Због напете војнополитичке ситуације око Трста првих неколико месеци након окончања рата Тенковска армија ЈА била је готово у целини лоцирана на подручју Истре и Словеније. Након постигнутог споразума о формирању зоне „А“ и зоне „Б“ на подручју Истре дошло је до нове дислокације јединица из састава Тенковске армије. Почетком 1946. године Команда Тенковске армије преименована је у Команду тенковских и моторизованих јединица (КТМЈ) у саставу Министарства народне одбране (МНО).

Прва тенковска дивизија била је лоцирана у Истри и Словенији (Команда 1. тд у Крању, и тенковске бригаде у Випави и Врхници, артиљеријски пук у Илирској Бистрици и моторизована бригада у Домжалама), а Друга у Македонији (команда у Скопљу, тенковске бригаде у Титовом Велесу и Прилепу, Артиљеријски пук у Гостивару и Моторизована бригада у Штипу), док су Команда Тенковске армије са приштапским јединицама, Тенковска официрска школа и Војно училиште били у Београду, Централна тенковска радионица у Младеновцу, а Војно складиште тенковског материјала у Загребу (Максимира). Након формирања Треће тенковске дивизије њене тенковске бригаде биле су лоциране у Обреновцу и Крагујевцу, Артиљеријски пук у Сремским Карловцима а Моторизована бригада у Руми. Четврта самостална тенковска бригада била је лоцирана у Осијеку, Шеста у Сарајеву а самостални Армијски артиљеријски пук у Славонској Пожеги, док су транспортна и Противавионска бригада биле у Сремским Карловцима а Моторизована бригада РВК у Нашицама. Моторизована бригада из Нашица је приликом формирања Треће тенковске дивизије ушла у њен састав и предислоцирана у Руму.

Највећи проблем тог периода у развоју ОМЈ била је изузетна хетерогеност борбене технике. У употреби је било 11 модела тенкова, седам модела самоходних оруђа и 10 модела оклопних аутомобила. Процес замене трофејне технике набавкама из СССР-а текао је релативно брзо, тако да је по споразуму из јуна 1946. набављено 308 тенкова *T-34* и 52 самоходна оруђа *СУ-76*. Нови уговор са СССР-ом, који је склопљен 30. јуна 1947, није до краја реализован због погоршања односа изазваних резолуцијом ИБ-а, али је до раскида односа ЈА примила све, укупно

425 тенкова Т-34 и 87 самоходних оруђа СУ-76. Све то је умногоме допринело унификацији модела у ОМЈ, али оно није значило и елиминисање свих трофејних борбених средстава.

У овом периоду започиње и интензивнији рад на обуци кадрова ОМЈ. Одмах након рата у Београду је формирана Тенковска официрска школа и Војно училиште. У почетку су помоћ пружали совјетски војни инструктори, али су веома значајну улогу у стручном погледу имали и бивши официри Краљевине Југославије, који су се вратили из заробљеништва у земљу и активирали. Обука у Тенковској официрској школи трајала је шест месеци, а за старешине, команданте бригада и дивизија, четири месеца. За наредну класу у 1946. години школовање је продужено на девет и по месеци, а у њој су се школовале старешине за дужности командира чете и вода. Прва класа Тенковског училишта почела је са радом 25. новембра 1945. године у Београду, док је обука трајала две године. Сваке наредне године, приближно у исто време, почињало је школовање идуће класе училишта. Од септембра 1946. године Тенковска официрска школа и Војно училиште премештени су због погоднијих услова за рад у Белу Цркву. У настави су коришћена, углавном, руска правила и литература која су за потребе наставе у овом периоду била преведена на српски језик. Од 1. ма-

ја 1947. почиње и редовно школовање резервних официра ОМЈ у Школи резервних официра чији је курс трајао девет месеци. Знатан број старешина био је упућен и у совјетска тенковска училишта и Тенковску војну академију.

У овом периоду у југословенском Тенковском војном училишту школује се и једна група од 30 Албанских држављана, будући да је ЈА, на захтев албанског руководства, а по препоруци ВК, радила на стварању албанских ОМЈ. Албанији је, с тим у вези, уступљен један одред трофејне оклопне технике јачине пет чета од по 10 тенкова, уз одговарајуће делове за извиђање, артиљеријску подршку и позадинско обезбеђење – укупне јачине једне тадашње југословенске тенковске бригаде.

Раскид са СССР-ом и ослонац на сопствене снаге у изградњи ОМЈ

Прекидом сарадње са СССР-ом Југословенска армија доспела је у веома тешку ситуацију по питању даљег опремања борбеним средствима и унификације технике ОМЈ. Наиме, процес оспособљавања старешинског кадра за интегрално коришћење борбених средстава и опреме набављене из СССР-а још није био завршен, док су у току 1948. совјетски инструктори повучени, а прекинуто је и школовање југословенских тенкиста у СССР-у.

Усложаване војно-политичке ситуације на Истоку наметало је нову дислокацију југословенских оклопних јединица. Тако је Тенковско војно училиште у Белој Цркви, које се налазило на само неколико стотина метара од румунске границе, било премештено у Бања Луку, док су ОМЈ које су до тада биле тежишно концентрисане према Италији и Грчкој биле премештене ка новом потенцијалном противнику. Тако је једна тбр са полигона у Нашицама упућена у Јајинце код Београда ради спречавања потенцијалног ваздушног десанта. Иако је у плану развоја ОМЈ било предвиђено формирање три механизована корпуса, услед недостатка технике због раскида са Совјетима, формиран је само један комплетан 4. механизовани корпус (три тбр, мото-стрељачки батаљон, ар. пук, сам. ар. дивизион, приштабске јединице и тенковски наставни батаљон) са седиштем у Сиску, у саставу V армијске области. Укинута су и моторизоване бригаде у саставу тенковских дивизија, док су у саставу тенковских бригада формиран мото-десантни батаљон. На подручју III армијске области од оклопних и механизованих јединица на тој територији формиран је и 9. механизовани корпус чија команда је била у Скопљу. Овај корпус имао је само две тенковске бригаде, док 3. механизовани корпус за подручје Србије и БиХ није био формиран. Овакав начин организације напуштен је средином 1950. и уместо механизованих корпуса формирају се поново тенковске дивизије од две тенковске бригаде. У складу са новом војно-политичком ситуацијом посебно је ојачан и приморски сектор. Тако је на Корчули формирана чета оклопних аутомобила у саставу КНОЈ-а, а у Чапљини 219. тенковска бригада са основном наменом да спречава десант са мора у том региону.

За овај период везују се и први покушаји након Другог светског рата да се произведе домаћи тенк. Наиме, како није било домаће производње, било је доведено у питање и текуће одржавање постојећих возила. Самим тим растао је и значај Централне тенковске радионице у Младеновцу, која је, поред генералног ремонта, морала да производи и резервне делове за бројна возила. Приликом Титове посете радионици, у пролеће 1949, родила се и идеја о производњи домаћег тенка. Радионици су у даљем току раставили тенк Т-34 и без испитивања материјала почели да копирају делове. Купола тенка ливена је у ливници у Јесеницама, док је обрада

вршена у предузећу „Ђуро Ђаковић“ у Славонском Броду. Након годину дана произведено је пет тенкова који су приказани на војној паради у Београду 1950. године и имали више пропагандни карактер него значај за употребу у ОМЈ, тако да се од даље производње одустало.

Период западне војне помоћи (1951–1958)

У току 1950/51. Југославија је успела да превазиђе блокаду са Истока и почела да успоставља политичке и економске везе са западним земљама. У оквиру тог процеса склопљен је споразум са Владом САД о набавци наоружања и опреме за оружане снаге Југославије, укључујући и ОМЈ. Споразум је формално закључен 14. новембра 1951. и трајао је до 12. децембра 1957. године. Током трајања програма за оклопне јединице ЈНА испоручено је 599 тенкова *Sherman M4A3*, 319 тенкова *Paton M-47*, 240 самоходних оруђа *M-18 Hellcat*, 399 самоходних оруђа *M-36 Slugger*, 265 оклопних аутомобила *M-8 Greyhound*, 56 самоходних хаубица *M-7 Priest*, 300 извиђачких аутомобила *M-3A1 Scout car*, 20 самоходних оруђа *M-15A1*, итд. Тако је ЈНА са расположивим тенковима *T-34* имала укупно око 1450 линијских тенкова.

У складу са новом оријентацијом и један мањи број (две групе од по 10 тенкиста) југословенских официра био је упућен на преобуку у Тенковски школски центар ОС САД, док готово цела Управа ОМЈ, ради упознавања са америчким упутствима и правилима, похађа курсеве енглеског језика у Дому ЈНА. Када је обука у питању, у септембру 1952. године у ТШЦ почиње са радом и Прва класа активних подофицира школованих за дужност командира тенка. Да би старешине пешадијских јединица што боље упознале тенкове, додељена је Пешадијском школском центру у Сарајеву једна тенковска чета мешовитог састава, што је било решење преузето из искуства војске Краљевине Југославије. Од средине педесетих почиње и изградња сталних полигона за обуку ОМЈ. У овом периоду у ЈНА постоје 17. оклопна дивизија у I АО, 26. оклопна у III АО и 20. оклопна у V армијској области. VII армијска област имала је под сваком командом 219. оклопну бригаду у Чапљини и 121. тенковски батаљон у Сарајеву. Школски центар ОЈ у Бања Лу-

ци имао је за обавезу да по плану мобилизацијског развоја на оглас мобилизације формира од својих школских јединица 329. оклопну бригаду и 249. тенковски батаљон за борбену употребу под командом 7. армије. Велика новина била је и то да је 10 тенковских батаљона ушло у састав 10 пешадијских дивизија прве линије. Батаљони су имали по две тенковске чете, опремљене тенковима *M4A3 Sherman* или *T-34* и одговарајућу позадинску јединицу за техничко снабдевање и одржавање. За развој ОМЈ значајна је и чињеница да је на захтев Управе оклопних јединица Војнотехнички институт израдио пројектну документацију за производњу домаћег оклопног транспортера. Након припреме за производњу дуге пет година, израде прототипова и пробне серије, оружане снаге Југославије добиле су, 1960. године, и своје прве оклопне транспортере *M-60*.

За овај период везује се и први ангажман наших тенкиста у мировним мисијама ОУН. Наиме, након синајске кризе (октобар 1956), као део мировних снага, на линију разграничења између Египта и Израела распоређен је у сектору Газе и југословенски контингент. Одред опремљен оклопним аутомобилима *M-8*, извиђачким

возилима (*M3A1 Scout-car*), џиповима и другим теренским возилима, јачине 565 војника, 109 подофицира, 71 официра, 2 војна службеника и 8 грађанских лица био је готово у целини попуњен припадницима југословенских ОМЈ. Комплетна смена људства вршена је сваких шест месеци и то је трајало 11 година, све до трећег арапско-израелског рата 1967. године, што је представљало велику обавезу за југословенске ОМЈ.

Изградња ОМЈ ЈНА у складу са доктрином нуклеарног рата (1958–1969)

За период од 1958. до 1969. карактеристичан је преовлађујући утицај визије нуклеарног рата због сталних тензија између суперсила и припреме за успешну борбу у таквим условима. Како су се оклопна борбена возила, а пре свега тенкови, показали као средства КоВ-а најотпорнија на нуклеарне ударе, то је дало снажан подстицај развоју ОМЈ и стварању технички и технолошки нове генерације оклопних борбених возила, ефикасних за дејство у новим условима на ратишту у

целини, као и на сваком војишту посебно. Велики значај за развој ОМЈ ЈНА у овом периоду имала је и нормализација односа са источним земљама након 1955. године, чиме је отворена могућност набавке наоружања и опреме из СССР-а, Пољске и Чехословачке. У асортиману понуда са Истока били су ремонтвани тенкови *T-34*, са уграђеним ИЦ уређајима за вожњу ноћу, затим тенкови *T-54* и *T-55* са значајним модификацијама и амфибијски тенкови *ПТ-76*. Нуђени су и оклопни транспортери (точкаши и гусеничари) *БРДМ-1* и *БРДМ-2*, као и командни оклопни транспортери *БТР-50 ПУ* и *ПК*, што је имало за последицу успоравање производње већ усвојеног ОТ гусеничара *М-60*. У целини гледано, била је то квалитативно нова опрема за ОМЈ друге технолошке генерације, прилагођена употреби нуклеарно-хемијско-биолошких борбених средстава на бојишту. Уговор о кредиту за набавку наоружања у СССР-у закључен је 4. августа 1961. године. Укупна вредност уговора била је 115.912.474 америчких долара, а испоруке су трајале до 1965. године. На основу овог уговора испоручена су 54 тенка *T-54А*, 51 тенк *T-54Б*, 94 тенка *T-55*, око 200 тенкова *T-34*, 40 самоходних оруђа *СУ-100*, као и одређени број оклопних транспортера, ПВО топова, итд. Након тога, склопљени су нови уговори, тако да је само у току 1966/67. године из увоза набављен 251 тенк *T-55* и *T-55А*, 400 тенкова *T-34Б*, 63 тенка *РТ-76* и 19 оклопних аутомобила *БРДМ*.

У овом периоду започета је нова реорганизација ОМЈ у оквиру реорганизације ОС СФРЈ. План *Дрвар-1* требало је да допринесе јачању ОМЈ у саставу пешадијских јединица, док су самосталне ОМЈ смањене, тако што је 26. оклопна дивизија расформирана, а остале две преформиране, тако да су од две бригаде настала три пука. Најзначајнија новина била је у томе што су укинута батаљони, па је пук био сачињен од пет тенковских и једне пешадијске чете. Мотодесантни батаљони у бригадама преведени су на ниво мотодесантне чете у пуковима, а самоходни артиљеријски дивизијски пукови на хаубичке дивизионе 155mm. Нов елемент у организацији и формацији ОМЈ представља увођење АБХ-водова у оклопне пукове и АБХ-чета у оклопне дивизије. Овом реорганизацијом већина војних подручја која су раније имала тенковске батаљоне добила су оклопне бригаде, док у пешадијским дивизијама и даље остаје тенков-

ски батаљон који се сада назива оклопни батаљон. Истовремено, и неке пешадијске бригаде добијају тенковске чете, што је представљало израз уситњавања ОМЈ. Самосталне оклопне бригаде из тог периода имале су по пет тенковских чета, као и оклопни пукови, али са више старешина и бољом логистиком. Поред тога, бригада је имала и две батерије хаубица *M2* од 105mm, једну самоходну хаубичку батерију *M7* од 105mm и самоходну ПО батерију од четири возила *M36*.

Испорука нове и другачије технике утицала је да се напусти дотадашња организација и пређе на нову у складу са планом *Дрвар-2*. На основу тог плана требало је да се у периоду 1963–1968. пређе на тип „снажних оклопних бригада“ батаљонског састава. Тако је 1964. расформирана 17. оклопна дивизија, док је 20. окд преименована у 7. окд са командом у Сиску (2. окбр у Јастребарском, 31. окбр у Дугом Селу и 265. окбр у Бјеловару). У састав дивизија враћен је мешовити артиљеријски пук (36 хаубица 122mm и 12 хаубица 155mm) и уведен ПО ракетни дивизион. Самостална оклопна бригада из тог периода имала је у свом саставу три оклопна батаљона, а бригада из састава дивизије два, са планом да се угради трећи батаљон. Пешадијске дивизије добијају оклопне пукове састава два оклопна батаљона, чета везе, инжињеријска чета, батерија ПА артиљерије, АБХ одељење, команда стана и позадинске јединице. Ови пукови у свом саставу нису имали пешадију због недостатка оклопних транспортера, као и због чињенице да су били додељени за директну подршку пешадији. По плану *Дрвар-2* јединице ЈНА су у употреби имале 1472 тенка у јединицама типа А, А-1 и Б класификације и 315 тенкова у резерви за формирање пет ратних оклопних пукова у пешадијским дивизијама које се развијају на оглас мобилизације.

Значајним увећањем ОМЈ по плану *Дрвар-2* још више је истакнут проблем заостајања у попуни оклопним транспортерима домаће производње, будући да је разлика између броја тенкова и оклопних транспортера рапидно расла. Са стварањем борбеног возила пешадије у СССР-у и СР Немачкој, подесног за нуклеарни рат, у Југославији се јавила дилема да ли да се настави са производњом сопственог ОТ *M-60* или да се пређе на куповину онога што је савременије и ефикасније. Док је дилема трајала производња ОТ *M-60* била је успорена, тако да је до 1964. произведено све-

га 60 тих транспортера. Како су се источне земље устезале да продају нови *БМР* или лиценцу за његову производњу Југославији, решење је нађено у развоју сопствене производње новог борбеног возила пешадије (*БВП*) која је серијски почела тек 1980. године. Сама оријентација на сопствену производњу *БВП*-а и њихово увођење у опрему ОМЈ представљала је историјску одлуку за даљи развој рода ОМЈ.

Развој ОМЈ ЈНА у оквиру стратегијског концепта ОНО и ДСЗ

Период развоја ОМЈ након 1969. године одвија се у складу са практичном применом стратегијског концепта општенародне одбране и друштвене самозаштите, који карактерише ослонац на сопствене изворе снабдевања и опремања, уз постепено ослобађање од увоза свих оних средстава која су се могла произвести у земљи. Искуства из бројних локалних, пре свега ослободилачких ратова показала су уздржаност суперсила и других великих земаља које су располагале нуклеарним наоружањем од његове примене, а искуства из тих ратова уграђивана су у доктри-

ну КоВ ЈНА уопште, а ОМЈ посебно. С тим у вези, доктрина употребе ОМЈ битно се мења у односу на претходни период. Иако се није искључивала могућност нуклеарног рата у Европи и свету, у теорији и пракси већи значај се придавао класичним условима, тако да се у југословенској Стратегији оружане борбе као вероватнија могућност помиње локални или регионални рат на Балкану. Друга битна чињеница била је афирмација ваздухопловства у борби против ОМЈ, што је нарочито дошло до изражаја након трећег арапско-израелског рата 1967. године. Уз претпоставку да би потенцијални агресор имао превласт у ваздушном простору, груписање оклопно-механизованих јединица изложило би их великим губицима пре него што дође до директног сукоба са снагама КоВ непријатеља. То је условило одлуку о расформирању једине преостале оклопне дивизије и дефинитивни прелаз на концепт оклопних бригада, као највиших здружених оклопних јединица, не рачунајући механизоване, чији је процес стварања и укрупњавања у овом раздобљу тек почео значајније да се испољава и оцртава. Осим тога, расформирана су војна подручја, па дотадашње и новоформиране

окопне бригаде добијају карактер самосталних ОМЈ директно потчињених команда армија.

Увођењем механизованих бригада у оружане снаге СФРЈ, које је започело у том периоду, отворен је процес механизације КоВ-а. У првој фази реорганизације ОМЈ (1969) формирају се три механизоване бригаде и врши предислокација јединица на пограничне просторије према Мађарској и Бугарској, при чему се стварају нови гарнизони ОМЈ (Суботица, Сомбор, Кикинда, Рума, Лесковац и Куманово). У исто време, појачавају се окопне снаге I, II и III армије на рачун укидања ОМЈ у Војнопоморској области и смањују ОМЈ у V и IX армији, а самостални окопни пукови интегришу се у пешадијске дивизије. У другој фази (1974) врше се преправке и дораде усвојеног концепта развоја из 1969. године. Механизоване бригаде настају због стратегијско-оперативних и тактичких потреба за овим типом јединица које имају ширу борбену употребу од окопних бригада. То је био и резултат појачаних могућности Југославије за производњу ОТ и перспективног плана производње БВП. Организација и формација механизоване бригаде заснива се на уравниоуженом односу окопних и механизованих батаљона (2+2). У почетку југословенска механизована бригада има 83 тенка, 82 БВП (ОТ) и 3.926 људи, али се у другој фази реорганизације бројно стање бригаде смањује на 65 тенкова, 62 БВП (ОТ) и 2.800 људи због несклада броја тенкова и окопних транспортера (БВП) у ЈНА. У формацију се уводи и самостални артиљеријско-ракетни дивизион ПВО уместо лаког противавионског артиљеријског дивизиона. Бригада је располагала и једним самоходним артиљеријским дивизионом 105 mm, док су у механизоване батаљоне уведене минобацачке батерије 120 mm, чиме је нарасла ватрена моћ бригаде. И у ПВО и АБХО обезбеђењу је, такође, учињен корак напред, тако што су у окопне и механизоване батаљоне уведена одељења ПВО опремљена ручним ракетним бацачима *стрела 2М* и одељења АБХО. У трећој етапи развоја механизоване бригаде долази до значајнијег повећања и квалитативног побољшања и позадинских елемената.

Након 1969. по плану организацијско-мобилизацијског развоја Прва армија је под непосредном командом имала две механизоване (од којих једна лоцирана у Панчеву, Вршцу, Кикинди и Зрењанину, а

друга у Суботици, Сомбору и Бачкој Тополи) и једну окопну бригаду (у Краљеву), новоформирана Друга армија, са дотадашњих војних подручја Ниша и Приштине, добија под своју непосредну команду окопну бригаду лоцирану у Нишу, Трећа армија окопну бригаду у Скопљу, Пета армија задржава све три окопне бригаде из састава расформиране окопне дивизије не мењајући им дотадашње локације, Седма армија има под својом непосредном командом механизовану бригаду у Осијеку, док јој се у случају рата ставља на располагање школска окопна бригада лоцирана у Бања Луци, а Девета армија добија под своју непосредну команду Прву окопну бригаду у Врхники. Окопни пукови остали су интегрисани у пешадијске дивизије, док се у Војнопоморској области (Сплит) 1971. привремено укида окопни батаљон у Бенковцу и своди на ниво чете, док је исти случај и са окопним батаљоном у Титограду који није поново формиран.

На крају друге фазе реорганизације (1974) на оперативној употреби у ОМЈ било је око 50% тенкова *T-34*, 37% *T-55* и *T-54* и 13% *M-47*. У исто време, тенкови

М4А3 су искључени из наоружања ОМЈ и КоВ ЈНА и предати на употребу јединицама територијалне одбране (ТО).

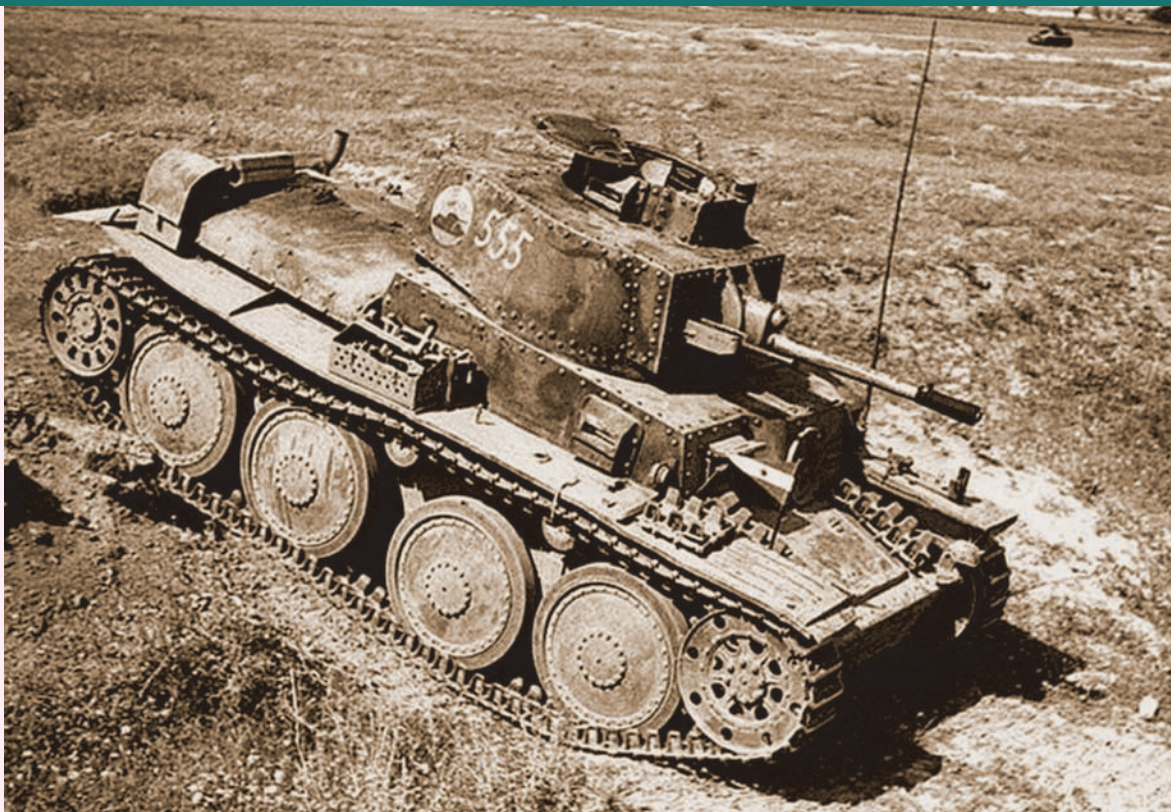
Ради побољшања ватрених могућности тенкова ради се на освајању производње система за управљање ватром тенка (СУВ) и тенковског ласерског даљинмера (ТЛД) на основу лиценци купљених у Шведској, док се и даље и поред многих дилема, иако успорено, ради на производњи ОТ М-60 и БВП М-80. ЈНА је 1975. располагала са 2.306 тенкова и 500 ОТ, док је планирана набавка још 1000 ОТ и БВП. Од тог броја 752 тенка била су у оклопним бригадама (8 x 94), 252 у механизованим бригадама (4 x 63), 693 у оклопним пуковима (11 x 63), њих 589 у 19 оклопних батаљона пешадијских јединица и 20 тенкова у две самосталне тенковске чете. У овом раздобљу донета је и одлука да се отпочне са сопственом производњом тенкова и откупи лиценца за тенк Т-72 совјетске производње. Тада почиње и школовање већег броја слушалаца из несврстаних и арапских земаља за тенкисте у југословенском ШЦ ОМЈ. Истовремено је ангажован и изванредан број југословенских инструктора – тенкиста за

обуку људства у тим земљама за сву опрему која је набављана у СФРЈ (ОТ М-60, СПГ, АТС и др.).

Застарела оклопна техника коришћена је и за пружање материјалне помоћи несврстаним земљама. Тако је у време етиопско-сомалијског сукоба („Огаденски рат“) на захтев етиопске владе Југославија упутила 70 тенкова М-47 за које су Етиопљани имали обучено људство. У време интервенције Јужноафричке уније у грађанском рату у Анголи 1976. године Југославија је, као социјалистичка земља, упутила као помоћ једну тенковску чету тенкова Т34 у знак солидарности и подршке народу Анголе.

Новим Планом развоја од 1976. до 1985. године било је предвиђено формирање механизованих дивизија, што је и учињено 1979. и 1985. године. Дивизија се састојала од три механизоване и једне моторизоване бригаде, мешовитог артиљеријског пука, мешовитог артиљеријског ПО дивизиона, дивизиона ПВО, батаљона везе, инжењеријског батаљона, чете АБХО и осталих штабних јединица, али се њена доградња продужила и у наредном периоду. Друга механизована дивизија форми-

рана је 1985. на тај начин што су 31. и 265. оклопна бригада и 32. оклопни пук преформирани у механизоване бригаде и тако постали основа дивизије. Касније ће 32. механизована бригада послужити за формирање 32. (Вараждинског) корпуса. Нове механизоване бригаде опремане су са БВП *M-80*, док су старији ОТ *M-60* попуњавали механизоване чете у оклопним бригадама. До распада ЈНА формирано је 11. механизованих бригада, чији је главни задатак био стратегијски прихват агресора у евентуалној инвазији земаља источног блока, до ангажовања другог ешалона и контранапада оклопним бригадама. Директна последица процеса бржег развоја механизованих јединица била је да је род у целини и формално добио назив Оклопне и механизоване јединице.

До 1980. године ОМЈ ЈНА располагале су већ са 52% тенкова *T-55* (*T-54*), 41% тенкова *T-34* и 7% тенкова *M-47*, али је однос укупног броја тенкова према броју ОТ и БВП износио свега 4:1 у односу на оптималних 1:1. Између 1980 и 1987. знатно је повећан укупан број тенкова док се у наоружање ОМЈ ЈНА уводе тенкови типа *T-72* купљени у СССР-у као и побољшане верзије – тенкови *M-84* произведени по лиценци *T-72* у Југославији. Серијска производња ових тенкова који су имали више него дупло већу борбену вредност од тенкова *T-34* или *M-47* запо-

чела је 1984. године. Тенкови *M-84* и БВП *M-80* домаће производње први пут су приказани југословенској и светској јавности на паради 9. маја 1985. године у Београду, поводом 40. годишњице победе над фашизмом.

План Јединство (1987–1991)

Са новим реформским планом *Јединство* прешло се са структуре армија – дивизија – бригада (пук) на структуру војна област – корпус – бригада. Током 1987. и 1988. од јединица и установа шест армија КоВ-а формиране су три војне области са 17 корпуса копнене војске и једном самосталном механизованом дивизијом. Одређене промене извршене су и у Ратној морнарици и РВ и ПВО. План *Јединство* је изузетно фаворизовао механизоване јединице, па је од 14 здружених јединица „А“ класификације било седам механизованих (50%). Од расформираних дивизија формиране су бригаде. Изузетак су биле лаке партизанске дивизије и 1. пролетерска механизована дивизија које су и даље наставиле да егзистирају. Тридесет друга механизована дивизија је расформирана и послужила за формирање 32. (Вараждинског) корпуса. Тенковски батаљони оклопних пукова који су расформирано придодавани су пешадијским пу-

ковима ради формирања механизованих бригада. Оклопне бригаде биле су директно потчињене командама војних области или су биле придодате корпусима, док су механизоване бригаде биле у саставу корпуса или гардијске механизоване дивизије. Команде војних области су и формално замениле команде армија 25. децембра 1988. године.

Године 1990. ЈНА је располагала следећим ОМЈ: три гардијске механизоване бригаде (Београд, Ваљево и Пожаревац) у саставу 1. пролетерске механизоване дивизије, 252. (Краљево) и 329. оклопна бригада (Бања Лука) и 12. (Осијек), 36. (Суботица), 51. (Панчево) и 453. (Сремска Митровица) механизована бригада у 1. војној области, 1. оклопна (Врхника) и 4. оклопна бригада (Јастребарско), 31. (Дуго Село), 32. (Вараждин) и 265. (Бјеловар) механизована бригада у 5. војној области и 211. (Ниш) и 243. (Скопље) оклопна и 15. пролетерска механизована бригада (Приштина) у 3. војној области. Према ратној формацији из 1990. ЈНА је требало да има 3109 тенкова и 1822 оклопна тран-

спортера или борбена возила пешадије, док је мирнодопска формација требало да има 1148 тенкова и 1013 ОТ или БВП, али је стварно стање било нешто мање. Током 1989. рађено је и даље на развојним плановима под именом *Јединство-2* и *Јединство-3* који су се односили на период до 1995. године. Историјске прилике су даљем току догађаја дале сасвим другачији смер од жељеног, тако да су се и ЈНА и њене оклопно-механизоване јединице нашле у рату који је променио, како политичку, тако и војну карту Југославије, док је и сама ЈНА сишла са историјске позорице.

Закључак

У периоду од 1945. до 1990. године оклопно-механизоване јединице Југословенске армије, односно од 1951. године Југословенске народне армије, прешле су пут од шест оклопних бригада попуњених трофејним и ратним материјалом добијеним од савезника с краја 1945. године до шест

оклопних и 11 механизованих бригада опрењених најсавременијим борбеним средствима, међу којима и онима домаће производње које су чиниле основну ударну снагу КоВ-а. У истом периоду Југославија, која је између два светска рата била међу последњим земљама које су увеле тенкове у наоружање својих оружаних снага (1929) и ослањала се искључиво на увоз оклопних борбених средстава, постала је земља која је крајем осамдесетих година производила један од најбољих тенкова на свету. У овом периоду развио се и одличан старешински кадар. Од војнички недовољно образованих учесника НОР-а, ученика малобројних стручних официра Краљевине Југославије, совјетских и америчких инструктора са којима се почело, временом су израсли бројни високостручни официри и подофицири од којих су многи били и инструктори тенкистима из арапских и других несврстаних земаља. У истом периоду прешло се и од слепог копирања и усвајања страних доктринарних решења на изградњу сопствене доктрине о употреби ОМЈ, уз ослонац на страна искуства и решења из савремених ратних сукоба, али и сопствено искуство из НОР-а.

Војска Србије, која данас баштини традицију ОМЈ ЈА/ЈНА, наследила је промишљени развој овог рода КоВ-а, који је у складу са светским трендовима чије искуство свакако треба да буде полазна основа у развоју и изградњи оружаних снага Републике Србије у будућности.

Литература

1. Бабић, М.: *Оклопне јединице у НОР*, ВИЗ, Београд, 1968.
2. *Развој оружаних снага СФРЈ 1945–1985*, 3/II, *Копнена војска ЈНА*, ВИНЦ, Београд, 1987.
3. Димитријевић, Б.: *ЈНА од Стаљина до НАТО пакта*, Службени лист СЦГ, Београд, 2005.
4. Димитријевић, Б.: *Југословенска армија 1945–1954*, Институт за савремену историју, Београд, 2006.
5. Лаковић, И.: *Западна војна помоћ Југославији 1951–1958*, Подгорица, 2006.
6. Лаковић, И.: *Војна помоћ САД Југославији у наоружању артиљеријских и оклопно-механизованих јединица 1951–1958. године*, Војноисторијски гласник, 1–2, Београд, 2005.
7. Денда, Д.: *Оклопне јединице у Краљевини Југославији*, Нови Гласник, 4, Београд, 2008.
8. Web: *Српски оклоп*: www.stef124.tripod.com